

491.82
N241

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES
STACKS
OCT 27 1966

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XIII, св. 1—2.

БЕОГРАД, 1963.

САДРЖАЈ

	Страна
1) М. Стевановић, За чување акценатског система књижевног језика	1—10.
2) М. Павловић, Структура семантичке мултиваленције	11—17.
3) Св. Марковић, Нека запажања о речнику у нашем новом правопису	18—47.
4) Б. Милановић, Употреба збирних бројева са именицама у множини	48—56.
5) А. Пецо, О неким „икавизмима“ ијекавског изговора	57—63.
6) Даринка Гортан-Премк, Синтагме с предлогом <i>до</i> с обзиром на својства предлога уопште	64—80.
7) Славко Вукомановић, О једној употреби предлога <i>на</i>	81—94.
8) Берислав М. Николић, Акцент изведених именица у српскохрватском језику (наставак)	95—114.
9) Језичке поуке	115—127.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник дописник др МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Берислав М. Николић

НЕКА ЗАПАЖАЊА О РЕЧНИКУ У НАШЕМ НОВОМ ПРАВОПИСУ

У једном од ранијих бројева Нашег језика (књ. XI (1961), стр. 133—161) М. Пешикан је дао опширнију анализу нашег новог Правописа, заправо правила датих у њему, док се на Речник осврнуо укратко и уопштено, напомињући да би „за његово иоле систематичније разматрање био неопходан врло обиман рад“. Слажући се с овом Пешикановом напоменом додаћу да се мишљење о једном речнику, првенствено правописном, може стећи не толико читањем колико употребом. Служећи се речником, учићемо много више његових и добрих и лоших страна него што бисмо то постигли само читајући га. Поред обимног рада који помиње Пешикан потребна је и дужа употреба Речника да би се нешто више о њему могло рећи. Запажања која се овде износе нису стечена систематским читањем реч по реч, већ су резултат такве употребе, — према томе, не могу бити исцрпна.

Многи су људи врло често за ове две-три године постојања Правописа погледали у Речник тражећи одговор на ово или оно питање. Најчешће су тражени одговор и добили, али су, не тако ретко, били и изненађени одговором који су нашли у Речнику, а догађало се и да су остајали без одговора, чак и на нека обичнија питања.

Слушајући, нпр., како неке радио-станице (Сарајевска, нпр.) форсирају облике *јушом* и *јушови*, а у свом језичком осећању имате облике *јушем* и *јушеви*, потражићете решење у Правописном речнику и — нећете га наћи.

Слично је и са неким именицама на *з* и *с*, као што су *мраз*, *млаз*, *нос*, *йојас* и друге. Позната је чињеница да ове именице

у саобраћајном језику, а и у говорима, имају колебљиве облике инстр. јд. и ном. мн. (мразом и -ем, млазом и -ем, носом и -ем, појасом и -ем, мразови и -еви, млазови и -еви, носови и -еви, појасови и -еви) и да се о томе расправљало и у нашој стручној штампи¹. У томе су учествовали и неки чланови Правописне комисије, па ипак у Правоп. речнику није указано на то који је од ова два облика исправан или исправнији. А требало је указати, као што је учињено код сличних страних именица *курс* и *џулс*. Требало је то учинити и зато што је Белић у своме Правопису толерисао и онај други облик (исп. код њега: носом (носем), носови (носеви), мразом (мразем), мразови (мразеви) и др.).

Оваквих непотпуности и пропуста има много у Правоп. речнику, знатно више него што би смело бити (а да тога мора бити, то је неоспорно).

Наша нормативна граматика дозвољава код именица на *-а* које су природног мушког рода и значе звање, занимање или носиоца неке особине двојак облик вок. јд., на *а* и на *о*. У томе, истина, нема потпуног слагања (узмимо као пример две велике школске граматике — Стевановићеву и тројице загребачких аутора), а то је разлог више да у Правописном речнику нађемо одговор на питање: да ли је правилан вок. јд. ага и аго, буљубаша и -о, владика и -о, војвода и -о, пословођа и -о, делија и -о, комшија и -о, механџија и -о, хаџија и -о и сл.? Одговора, међутим, нема!

Нема га ни кад су у питању именице на *-ица* (најчешће двордне) које означавају носиоца особине (пијаница, пропалица, скитница, варалица, изелица, потурица и сл.). Поменуте граматике се не слажу у погледу облика вок. јд. ових именица (по Стевановићу све вишесложне именице женског рода на *-ица* имају у вок. јд. наставак *-е*, тј. он не одваја оне пејоративне, док по ауторима загребачке граматике „погрдна имена (на *-ица*) обично имају *-о*, поред *-е*“), па је у Правоп. речнику требало показати шта је норма савременог језика. То је нарочито било могућно учинити на оваквом ауторитативном скупу као што је била Правописна комисија, у којој су били и писци поменутих граматика (један од аутора загребачке Граматике), и то је била погодна прилика да се реше и нека спорна питања нормативне граматике, међу осталима

¹ В. Наш језик, књ. 1 (1950), стр. 42—53.

и ово о коме је овде реч, у чему би учествовали и остали чланови Правописне комисије. Нека од тих питања су и решена (нпр. инстр. јд. именица м. рода на очврсли палатал), али их је остало још много више која чекају да буду решена.

У напоменама испред Речника речено је, у т. 5, да су „код именица на *ар* наведени двојаки завршеци за вокатив једнине“, а да оне „имају и у инструменталу једнине два завршетка (*-арем* и *-аром*)“, иако нису увек наведени“.

Међутим, двојаки облици инстр. јд. ових именица нису никако или готово никако наведени у Речнику, па је и последња зависна реченица у напомени могла изостати. Односно, требало је, можда, рећи да се зато ти облици и не дају у Речнику. Тако је, уосталом, могло бити учињено и са обликом вок. јд., с том разликом што би биле дате само оне именице овога типа код којих се акценат вокатива разликује од акцента номинатива. Међутим, у ономе што је дато у Речнику нема одређеног система. Унесен је један део тих именица, са означеним колебањем у вокативу (бачвар, гвожђар, вратар, говедар, зидар, кочничар, кувар — кухар, пастир, рибар, чувар и др.), док их је исто толико, и више, изостављено (гатар, видар, виноградар, главар, дрвар, лугар, колар, новинар, пушкар, секретар, стројар, штампар и др.), а и у једној и у другој групи има именица код којих се акценат вокатива мења, па их је требало унети, као и оних код којих акценат остаје исти, и које, према томе, не би требало ни уносити. Једна од ових именица дата је само са вокативом на -у (господару).

Карактеристично је да је од свих именица овога типа, тј. и од оних које нису унесене у Речник, дат присвојни придев, иако је то могло бити, са неколико речи, казано у поменутој напомени, као што је учињено и у погледу инструментала, а то би представљало и извесну уштеду простора.

И са именицама на очврсли предњонепчани сугласник није једнако поступано. Код већине именица на *-ач* (које значе радника) наглашена је неправилност облика инстр. јд. на *-ом* (кројач, инстр. *-ачем* (не *-ачом*), кошарач, ковач, ложач, носач, поткивач), али не код свих (исп. копач, косач, певач, сејач, свирач). За именице које су изван ове категорије као да то правило не вреди јер код њих нема никаквог упозорења (исп. бич, жарач, мач, миш, муж и др.). Ако се ишло за тим да се тенденција ка уједначавању овог

облика код именица м. рода која је јако изражена у народном говору сузбије у књижевном језику, требало је ићи до краја и код свих именица са овим завршетком код којих нема утицаја дисимилације према вокалу у претходном слогу (језом, кречом и сл.) истаћи књижевни облик инстр. јд.

У сложеном питању кратке и дуге множине код једно-сложних и двосложних именица м. рода и стручњаку је тешко да се снађе, а камоли нестручњаку. Зато је требало унети у Речник све оне именице које се колебају између два облика множине, тим пре што је ово чињено и у другим, мање карактеристичним случајевима. Ако пођемо од тога да ли је било прече унети ове именице или пак оне женског рода на *-осић* које имају двојак облик инстр. јд., а које су без сумње најбројније у овом Речнику, без двоумљења би се требало одредити за оне прве. Питање ових других могло је бити решено на исти начин као и питање инстр. јд. именица м. рода на *-ар*, тј. само једном реченицом у напоменама и неколиким примерима ради илустрације. Обим Речника би се тиме смањио, а нека слова би била ослобођена загушености која је дошла као последица уношења ових именица. Најбољи је пример слова *б*, у коме има близу две стотине ових речи. Добар део њих, тј. све оне које се акценатски подудару са придевом од којег су начињене, а све су оне, или готово све, семантички у тесној вези са придевом значећи особину или стање онога што је онакво каквим га означава придев, могао је бити обухваћен напоменом (исп. *балав*, *-бст*, *тврдоглав*, *-бст*, *бахат*, *-бст* и сл.). Тиме би се, на једној страни, избегло уношење речи које ће просечном читаоцу изгледати необичне, као што су *бежедносћ*, *бежисносћ*, *бежучносћ*, *безмокраћносћ*, *безојасносћ*, *безушешносћ*, *бесвршеносћ*, *бесмочносћ*, *бешачносћ* и сл., а на другој неуједначеност у односу придев : именица [у Речнику имамо три начина уношења ових речи: придев и именица, као у малопре наведена три примера, само придев, без именице (исп. *безграничан*, *беживотан* и др.) и само именица, без придева (исп. *безбожност*, *безопасност*, *благородност*)].

Док су именице на *-осић* овако обилно заступљене у Речнику, оне м. рода које се колебају између кратке и дуге множине само су делимично унесене. Од једносложних недостају именице *брав*, *брк*, *глас*, *грош*, *дар*, *збир*, *зрак* (али има *зрда*, због дат. јд. *зраци*),

млин, сан и др. Како је код неких од наведених именица краћа множина мање обична од дуже, а код других су обе у равноправној употреби, требало је то и показати, као што је учињено нпр. код именице *друг*: „мн. други... поред (ређег) други“. (Ова је именица вероватно ушла у Речник због колебања акцената у облицима множине, али исто колебање се јавља и код именице *брк*, а ова је изостављена.) Упоредимо ли оне које су ушле у Речник, запазићемо да су неједнако обрађене. Као образац може послужити реч *знак*, код које су дати сви најпотребнији елементи. То се, међутим, не би могло рећи за именице *вук* и *звук*. Док је нпр. уз краћи облик ген. мн. *знака* стављена, у загради, ознака „ретко“, докле су ак. мн. *вуке* и ген. мн. *звукā* остали без такве напомене, иако је она, по моме мишљењу, и овде неопходна као и код поменутог облика *знака*. Ово је истовремено доказ да је многе речи које на први поглед остављају утисак подударности у облицима требало појединачно анализирати, јер је та подударност само привидна. То је у неким случајевима и учињено, али не увек. Језички развитак код ових именица од краћих ка дужим облицима множине није ишао паралелно ни у појединим облицима ни код појединих именица. Код већине именица које имају напореда краће и дуже облике множине краћи облик генитива се осећа архаичним а такође и облик акузатива; код једних именица оба су ова падежа данас архаизми у односу на остале падеже, код других то је само генитив, а код трећих су сви краћи и дужи облици равноправни (исп. вуци и вукови, вуцима и вуковима — у напоредној употреби, а *вукā* и *вукова*, *вуке* и *вукове* — краћи облици су застарели²; звуци и звукови, звуцима и звуковима — напореда, *звукā* и *звукова* — први архаичан, али *звукe* и *звукoвe* — напореда; исто и код именице *знак*; греси и грехови, греха и грехова итд., брави и бравови, брва и бравова итд., али: гроши и грошеви — напореда, гроша и грошева — прво обичније, итд.). Ипак је највише оних једносложних именица код којих су дужи облици множине потиснули краће у целој промени и њих, оправдано, не треба ни уносити у Речник. (Облици мн. *мачи*, *мачā* не могу се никако

² Маретић је за облике именице *вук* рекао: „Мислим да јој је ген. плурала обичнији *вукā* него *вукā*, а у осталим падежима мислим да је обичније *вуци* него *вукови* итд.“ (Gram. i stil², 112), што је можда навело ауторе Речника да облик *вуке* прогласе равноправним.

сматрати равноправним са облицима *мачеви*, *мачева*, као што стоји у Речнику.) Али ако такве именице имају нпр. колебаљив акценат у облицима множине, онда им је место у Речнику. Међутим, многе од њих недостају (глас, дар (које су већ споменуте), зид, кер, кост, крај, круг, муж, реп, син и др.).

Ово намеће питање да ли је, можда, и код именица требало вршити упућивање на тип као што је то учињено код глагола. Ако би се прва од малопре наведених именица узела као типична, уз њу би били дати сви карактеристични облици (лок. гласу, мн. ном. гласови, ген. гласовā и гласовā, дат.-инстр.-лок. гласовима и гласовима), а код осталих, оних које значе предмет, само би се упутило на тип. На сличан начин би се могло поступити и са именицама које значе нешто живо, тј. уз једну од њих дали би се поменути облици изузев лок. јд. (то би могла бити нпр. именица *кум*, која је ушла у Речник, али без иједног облика и са неком погрешном ознаком), а код осталих би се само споменуо тип.

Још више се такво питање намеће код именица типа *гдљуб*.

Све наше граматике, оне веће, посвећују доста простора овим именицама. Познато је да се највећи део њих колеба између кратке и дуге множине. Зато их је требало све укључити у Правописни речник и дати их по систему упућивања на тип, и овде водећи рачуна о разлици у вокативу и инструменталу јд. Већина је, међутим испуштена (богаљ, гавран, голуб, јаблин, јасен, лабуд, лишај, колут, нераст, пламен, појас, прамен и др.), а оне које су унесене добиле су место у Речнику пре из неког другог разлога него због колебања између кратке и дуге множине (исп. витез, јастреб, лептир, мехур, обруч, паук, случај, стечај, тетреб, ћилим).

Велики број одступања од палатализација, нарочито сибиларизације, у савременом језику приморао је састављаче Правописа да једну главу (VIII) Правописних правила посвете томе питању и да у Речник унесу велики број речи које одступају од правила, одн. у којима је велар враћен, или се колебају између једног и другог облика дат. и лок. јд. И у том погледу нема неког система у уношењу речи у Речник.

Полазна тачка требало је да буде оно што је речено у поменутој глави, тј. правило да се у облицима дат. и лок. јд. врши сибиларизација. Оно што се слаже с тим правилом није требало уносити

у Речник (ако то не захтевају неки други елементи), оно пак што одступа или где се јавља колебање — унети. Тада се не би десило да, на једној страни, у Речнику налазимо речи као што су: дрека, збрка, јабука, јака, књига, тека, трака, трка, хука и др. (ген. мн. ових именица улази у систему и није га потребно уносити, — у Речнику је и дат само уз две од наведених именица — трка и трака), а на другој, да недостају речи сличне овима: бука, вика, зврка, лука, мука, рака, рика, и др.) а не би требало уносити ни једне ни друге јер је за све њих јасно да подлежу овом гласовном закону.

Код ове категорије именица има и других неуједначености и непотпуности. Да се задржимо на именицама страног порекла.

Именица *еклога* има колебљив облик дат. и лок., еклоги и еклози, а код осталих именица страних на *-га* облик ових падежа дат је без сибиларизације (исп. битанги, интриги, лиги, синагоги). Слично је и код страних именица на *-ха* (епохи и епоси, али само психи, синегохи), док су оне на *-ка* дате углавном уједначено, тј. са колебањем у облику дат. и лок. (клики и *-ци*, најлонки и *-ци*, фрески и *-ци*, маски и *-ци*, али само: марки). Међутим, ово се не слаже са оним што је речено у т. 65 а) 7) VIII главе текста Правописа, да „заједничке именице туђег порекла избегавају промену“, и као примери дају се и три од пет мало пре поменутих именица на *-ка*, овде само у облику дат.- лок. јд. без сибиларизације.

Неједнако је поступљено и са три именице сличног гласовног склопа: *йуцаљка*, *йецаљка* и *ширцаљка*. Код прве је дат. облик дат.- лок. јд. само са измењеним веларом (пуцаљци), а код друге две двојак облик (пецаљци и *-ки*, штрцаљци и *-ки*). Ако је дисимилациони моменат (сугл. *ц* у два суседна слога) деловао да се код друге две поново успостави велар, онда је он могао деловати и код оне прве. (Код осталих именица на *-аљка* дат је само облик дат.- лок. са измењеним веларом: казаљци, махаљци, окретаљци, писаљци, прошиваљци, сноваљци и др.)

Слично је неслагање и код двеју сложеница са једнаким другим делом: *двоцевка*, дат. *-ци*, а: *једноцевка*, дат. *-ки* и *-ци*.

Није јасно зашто је у Речник ушла именица *учишељ*, а изостављене су готово све именице на *-шељ* (градитељ, пријатељ, редитељ, родитељ, светитељ, управитељ и др.), иако се све оне подједнако опирау дисимилацији у облику инстр. јд. (код именице

учишљ дат је облик инстр. *-шљем*), док је у народном говору наставак *-ом* сасвим обичан.

Код именице *Француз* налазимо двојак облик вок. јд. (*Французу* и *-е*), а код *Енглеz* само *Енглезу*, именица *баксуз* (*бахсуз*) је без вок. јд., а уз *угурсуз* је овај облик означен (*угурсузе*); уз *беланце* стоји двојаки облик ген. јд. (*-анца* и *-анцеиша*), а *жуманце* није добило своје место у Речнику; унето је *зрцалце* (за ген. јд. *-аљца* и *-аљцета*), а испуштено је *огледалце*, иако су ово изразити синоними, од којих је први обичнији на западу а други на истоку.

Уопште узев, деминутиви на *-це* (и на његове деривате *-анце*, *-енце*, *-ашце*, и *-ишце*) недовољно су заступљени. Ако је која од ових именица ушла у Речник, то је обично по неком другом критерију, а не по томе што имају двојаку промену (са проширењем или без њега). Тако су нпр. именице: *детенце*, *коленце*, *местанце* и *месташце*, *сеоце*, *весалце* ушле као гласовни или акценатски дублети, а нема именица: *звонце*, *зрнце*, *перце*, *словце*, *острвце*, *писамце*, *ребарце*, *брдашце*, *псетанце*, *седлашце* и др. иако је њихово уношење потребно и оправдано с обзиром на чињеницу да су изведене од именица ср. рода без проширења и да се колебају у облику ген. и других падежа јд. Ове су именице биле предмет једног већег чланка у нашој стручној штампи³.

Краљевчанин је „човек из Краљевца, из Краљеваца и из Краљевице“. А шта је са човеком из Краљева? Зар и он није Краљевчанин, а Краљево је, уз то, веће од поменуто три места и има некакав приоритет!

Код *бахнући* је дата, у загради, напомена „обичније банути“. Међутим, код *бахулаћи* нема чак ни таквог ограничења, а такав облик, са *х*, и не постоји у језику, већ само *баулаћи* (в. код Вука и у Речнику САНУ, са примерима из десетак писаца). У РЈА налазимо реч *йобаулке* — „ићи бауљајући“, иако је у овом истом речнику у I књ., и глагол *бахулаћи*, одакле је и ушао у Правопис.

Облик *бахулаћи* не одговара општем (Вуковом) принципу датом у тексту Правописа (т. 42) да „у књижевном језику сугласник *х* треба писати и изговарати где му је по постанку (етимологији) место“.

Има и других огрешења о овај принцип. Именица *аварија* (оштећење брода) упућена је на облик *хаварија* иако је у талијан-

³ Наш језик III (1952), стр. 242—258.

ском језику, из којег смо примили ову реч, без почетног *x*. Именица *ала* и придеви *алав* и *алаљив* такође су упућени на облик са почетним *x*. Међутим, прве две речи су у Вука без *x* (треће код њега нема), а у РЈА налазимо уз *хала* напомену „тур. *ала...*, по чему не би требало *x*“. Поуздан доказ о облику *ала* даје нам Речник САНУ, у коме обрада ове речи заузима више од једног ступца и потврђена је великим бројем примера. Глагол *халакаџи* (и *халакнуџи*) налазимо у Правописном речнику само у том облику. Међутим, објашњење које је тамо дато („викати „халах“, тј. „алах“, при јуришгу“) упућује и на варијанту *алакаџи*. Уосталом, начин обраде овога глагола у нашим речницима (у Б-И и РЈА као *алакаџи* и *халакаџи*, а у Речнику САНУ само као *алакаџи*) и колебљивост у одређивању његове етимологије захтевају више обазривости при давању облика овог глагола. Неоспорно је да је требало дати и варијанту *алакаџи*, у најмању руку као равноправну. Итд.

Уз глагол *брсиџи* стоји трп. прид. *брићен* и *брићен*, а уз *обрсиџи* налазимо само *обрићен*.

Ако је поред *Евриид* додато и *Еуриид*, и обрнуто, *Еуриид* и *Евриид*, требало је то исто учинити и код друге речи грчког порекла — *евнух*, јер овако како су написане, свака за себе, могу читаоца довести у заблуду у погледу њиховог правилног облика.

Нису повезани ни глаголи *закикоџаџи се* и *захихоџаџи се* иако се и прости глагол и именица налазе на оба места, једно крај другог.

Наилазимо и на примере да се прости глагол налази у двама варијантама, а сложени само у једној. Тако према *дисаџи* и *дихаџи* имамо само *задихаџи се*, дато је само *заковрчиџи* према *коврчиџи* и *коврџиџи*, *зачађиџи* према *чадиџи* и *чађиџи*, према *качиџи* и *квачиџи* стоји само *докачиџи* (са префиксом *за* дате су обе варијанте, али нису доведене у везу); или обрнуто: има само *јамчиџи*, али *зајемчиџи* и *зајамчиџи*; уз *саириџи* стоји, у заградџи „поред ек. сатрети, ијек. сатријети“, а *зайриџи* и *зайријети* је упућено на *зайриџи*, итд.

Поред *корал* у значењу „црквено певање“ требало је показати да та именица, обично у множ. *корали*, или *корали*, значи и животињице чији се скелет употребљава као украс. Тако би се лакше схватило и значење коралских острва и Коралског мора.

Од хибридних турско-српскохрватских сложеница са првим турским делом *шукун-*, дате су четири именице, а са *чукун-* као првим делом само једна (*чукунбаба*) иако су то очигледни дублети.

Иако питање акцената датих у Речнику захтева посебно проучавање, којим се вероватно неко од стручњака већ бави, указаћу овде на једну неуједначеност коју сам уз пут уочио. Према само једном акценту у речима *куйојрџаја*, *џољојрџаја*, *џримојрџаја*, који је у супротности са законима наше акцентуације, али који одговара изговору, стоји слична сложеница са двојаким акцентом *самоујрава* и *самдујрава*, од којих други одговара основном правилу наше акцентуације, а први изговору.

У акценатске неуједначености треба убројити и упућивање речи *захира* на *заира*, а тамо налазимо акценатски дублет *заира* и *заџра*; *џријџи* и *џријџи* поред *џрџи* и *џрџи*; а само *џрџи*; према екавском *рџник* стоји ијекавски облик са тројаким акцентом, итд.

* * *

Ово досад су махом биле разне неуједначености и непотпуности које су уочене при употреби Правописног речника.

Посебно се треба осврнути на оно што би се могло окарактерисати као необично, застарело, па и нетачно и што би требало подвргнути ревизији.

Да пођемо по азбучном реду.

Колико су данас оправдани присвојни придеви *Аничичин* (према Аничица), *девојичици*, *џродавачичин*, *џророчичин*, које налазимо у Речнику, као и *вучичин*, *лејојичин*, *мајичин*, *џиганчичин* и др., којих у њему нема? Без обзира на правилност њихова образовања, ови придеви су, због два *чи* у суседним слоговима, данас из говора сасвим потиснути и место њих се чују облици са *џ* (*Анџичин*, *девојџичин*, *мајџичин* и сл.).

Зашто је *библија* са малим *б*, а *Бока Коџорска* (као залив) са великим *К*?

Зар вок. *браче* (од братаџ) не звучи данас као анахронизам, и очигледно стоји у супротности са кретањем у језику? Маретић је упозорио на могућност да вок. буде једнак номинативу и тога данас има све више (нпр. *мачак*, *џаџак*, поред *мачку*, *џаџку*). Није ли поред *браче* требало додати и *браџаџ*? (Треба указати на то

да је место Вуковог акцента *брѣѣац* овде дат акценат који одговара данашњем стању, тј. *брѣѣац*.)

Једини глагол на *-ћи* коме је у основи велар *x*, *врћи*, чест је предмет спотицања у нашој нормативној граматичи. У Правоп. речнику је *врћи* (и *врћи*), упућено на *врећи* (као екав. облик) и на *вријећи* (као ијекавски), а *врећи* је опет упућено на *вријећи* и овде су дати сви облици. Зар и ово није анахронизам? Истина, тако је код Вука, али отада је прошло сто година и облик *врћи*, који је Вук означио као покрајински, данас је постао не само равноправан него је добрим делом потиснуо и друга два.

Тешко је отети се утиску да у Речнику има сувишних речи, које представљају само оптерећење и без потребе повећавају његов обим. Такве су неке именице ж. рода које су вештачки начињене према м. роду (наставцима *-ка*, *киња*, *-ица* и др.) иако таква равнотежа у језику не постоји и тешко је предвидети да ли ће уопште бити успостављена. Такве су именице које значе носиоца особине типа *германџманка* и *германџџкиња* (зашто не и *германџџпка*?). Именице м. рода *германџман* и *германџфоб* (додајмо и *германџфил*) значе носиоца особине оба пола; што доводи у сумњу постојање наведених именица ж. рода. Тако је начињено и *англоџилка*, *англоманка* и *англоџџкиња*.

Уз неке мање познате речи дато је, у загради, и објашњење, одн. нека врста описне дефиниције, али то није учињено уз све такве речи, које су највећим делом узете из других речника и постоји оправдана сумња да су их аутори тих речника сковали за потребе оног другог језика у своје речнику. Шта је, нпр., *гладачка* — остало је необјашњено.

Глагол *говорити* упућен је на акц. тип *доходити*. Зар не би било боље да је обрнуто, кад и сам Даничић у својим акценатским студијама узима *говорити* као образац, а у Правоп. речнику су и други типови узети према Даничићу (*хвалити*, *носити* и др.)?

Не мало чуђење изазваће код оних који се служе Правописом речи *годишник*, *годишница* и *годишничница*, и поред објашњења датог уз њих. Да ли се оне игде још употребљавају? И у самом Дубровнику, где их је Вук забележио? Опет један анахронизам! Оваквим речима је место у историјским речницима. Вук је заправо забележио само једну од њих, *годишница*, а остале две су узете из РЈА, дакле историјског речника, од којих је прва из XVI в. (Н. Рањина и

Б. Градић) а налази се и у Шулекову речнику, а друга је нађена у Белину и Стулићеву речнику. Правописни речник представља норматив, у њега је требало унети оно што је данас у употреби, а не и оно што је већ преживело, што припада прошлости, што је повађено из разних речника.

Уколико није штампарска грешка, а не изгледа да је, именица *грудња̋к* је погрешно акцентована. То је акценатски тип *грудња̋к*, *-ака*, као што је и *и̋ршиња̋к*, које је правилно дато.

У погрешан акценатски тип укључена је и именица *гусак* (тј. *гус̋ак*, *-ака* место *гусак*, *гуска*, као што је код Вука и речнику Б-И). Акцент који је дат у Правоп. речнику покрајински је.

Не би се могло рећи да је решење са глаголима *д̋гнӳћи*, *д̋с̋ћи* и *д̋ћи* најсрећније. Код простог глагола је прва варијанта издвојена, а друге две су дате заједно, са облицима код *дес̋ћи* (дедем, дедох и дех итд.), док су код сложеног *задес̋ћи* напоредо дати облици заденем и задедем, заденух, задедох и задех итд. Ово друго је боље него оно прво, јер показује напоредну употребу двеју основа (одн. трију основа у аористу). За савремени језик најбоље је решење дати све три варијанте инфинитива за едно (денути, дести и дети), такође и облике све на једном месту (као што је учињено код *задес̋ћи*), док се временом стање не искристалише, а у новије време, рекао бих, развој иде у корист односа (*за*)*денӳћи* : (*за*)*денем*. Не би, мислим, ни сада већ било нетачно дати предност варијанти *денӳћи*, са дублетним облицима (денем и дедем...), а *дес̋ћи* и *д̋ћи* упутити на ту варијанту. [О застарелости ових двеју варијаната говори и чињеница што је код глагола са префиксом *о* варијанта *одес̋ћи*, *одедем*, објашњена са „обући“, што код *оденӳћи* није било потребно (*оде̋ћи* је повезано са *одес̋ћи*)].

Код једне, врло бројне, категорије глагола доследно је извршено упућивање. То су глаголи типа *ди̋ћи* — *дигнӳћи*. Међутим, код многих од ових глагола имамо два потпуно равноправна облика инфинитива, па је давање предности облику са *-ну-*, и поред само једног облика презента, оног са *-не-*, као што је учињено у Правописном речнику, преурађено. Место стављања у заграду облика *ди̋ћи* исправније би било дати их напоредо, тј. *дигнӳћи* и *ди̋ћи*, одн. *ди̋ћи* и *дигнӳћи*, са облицима на једном месту. Код неких од ових глагола предност још увек има варијанта на *-ћи* (исп. нпр. сложене глаголе од основе *бег-*: *избећи*,

побећи и сл.), а код других она на *-ну-* (нпр. подвргнути : подврћи), па је зато боље означити их као равноправне, изузев у случају кад је једна варијанта већ постала архаична (нпр. *иџрћи* према *иџгнути* — у Правоп. речнику *иџрћи* није ни дато као засебан облик на одговарајућем месту, већ само као претпоставка, у загради, поред *иџгнути*).

Неизвесно је да ће се *дјејсїво* и *дјејсївовати* моћи одржати, одн. да неће под утицајем дисимилације дати *дејсїво*, *-вати* и у ијекавском наречју.

По ономе што налазимо у Правоп. речнику рекло би се да постоји само глагол *дрети* — *дрем*, *раздрети* — *раздрем* и сл., затим *ждрети* — *ждрем*, *иждрети* — *иждрем* и сл., јер друге варијанте ових глагола нису унесене иако су оне данас обичније. Белић, нпр., упућује *дрети* на *дерати*, а Боранић даје облик презента који је данас обичнији — *дерем* (исти облик презента налазимо у Стевановићевој граматици — т. 295, ц); глагол *ждрети* Белић изједначује са *ждерати* (ово је свакако данас обичније), а ово са *ждрети*, док Боранић облику *ждерати* даје предност. Није јасно зашто у Правоп. речнику није бар указано на постојање (данас обичнијих) облика *дерати*, *ждерати* (у Б-И речнику су *дријети* и *ждријети* упућени на *дерати* и *ждерати*).

Кад су већ *другачији* и *друкчији* дати једно крај другог (на два места), требало им је додати и *другојачији*, као равноправно, јер овако изгледа као да није тако.

Нејасно је зашто код *дубији*, *дубим*, које је дато заједно са *дубији*, *дубим* (стајати дупке) стоји (у загради) „према дупсти“. Треба ли ово схватити као изједначавање дубити (дубим) са *дуйсти*, како у ствари и јесте у савременом језику? Код сложеног *издубији* то је и речено (стављено је, у загради, *издуйсти*), али је *задубији се* и *задуйсти се* дато без икаквог међусобног довођења у везу, а са префиксом *и-* има само *иродуйсти*.

Ако је поред *ексхорџа* ушло, као еквивалентно, и *егзорџа*, исто одступање могло је бити учињено и код *ексхибиције*, тј. напореда дозволити и *егзибиција*, с обзиром на то да обе речи у латинском језику имају исти гласовни склоп на почетку, *ех-*, а неоспорно је да је, бар у источним крајевима, у свакодневном, саобраћајном језику облик *егзибиција* једини, или готово једини, у употреби,

нарочито у спортској терминологији као ознака спортског такмичења ради пропаганде.

Поред *желудачан* има и *желучан*, а ове друге варијанте нема у Правоп. речнику. (Белић је дао обе и изједначио их).

Није јасно зашто је *заћи* поред *заићи* означено као покрајинско, кад је ово бар равноправно оном првом, ако није и обичније (у Броз-Ивековићевом речнику предност је дата варијанти *заћи*).

Иако је узет из речника Б-И, глагол *заоцијити* не верујем да ће се наћи и у једног нашег писца. Ни Б-И нису нашли потврде за тај глагол, већ су навели да се говори у Хрватској. Нарочито је рогобатан облик трп. придева *заоцићен*, са гласовним скупом *цић*, који је сасвим неподесан за изговор. Да је овај глагол необичан, показује и то што је морао бити „преведен“, одн. објашњен („зачинити оцтом“). Мислим да ће се данас место „заоцити“ рећи „закиселити“. Овај глагол је могао бити начињен према глаголу *засолиити*, којег у Правоп. речнику нема. (Има глаг. именица *засољеност*.)

И придев *заочни* вероватно је узет из неког речника. (Има га у Бенешиа.)

Оба дата акцента *зѣјад* и *зѣјад* мање су обични него *зѣјад* или, у најмању руку, овај акценат је равноправан оним двома и требало га је унети у Правоп. речник⁴.

И глагол *захлайити* застарео је, па је питање да ли му је требало дати места у Правоп. речнику. А свакако га је требало тачно објаснити (код Вука и Б-И је: „окупити па потјерати“, а овде: „зауздавши потерати“).

Зрикавац и *зрикавац* су две засебне именице, свака са својим посебним значењем („врста инсекта“ и „зрикав, разрок човек“). Онако како су дате у Правоп. речнику изгледа као да значе исто. Међутим код глагола је показана та разлика у значењу, само је и *зрикаити* требало објаснити („зрикаво гледати“), као што је учињено и код *зрикаити*.

Скраћеницом *в* (види) „упућује се на облик речи који се више препоручује“. Тако пише у напомени пред Речником. То

⁴ Анкетирао сам око 60 студената I године књижевности и језика Филозофског факултета у Сарајеву. Сви до једнога имали су овај трећи акц. (запад). Б. М. Никוליћ даје за шабачки говор само овај акценат (в. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, IV—V, 1961—1962, стр. 227).

да облик *шашина*, који је обичнији у источним крајевима, није више правилан, јер га нема у Правопису. Нема ни изведенице *шашиер*, одн. *шашинар*.

Од три облика презента глагола *шкати* (ткам, ткем и чем) први је најобичнији, па је то требало и показати.

Именица *ушалац* дата је у правописним правилима (т. 70 б) као пример вишесложне именице на *-лац* која је обичнија са сугласником *л* у свим падежима, а у Речнику је налазимо само са *о*, и са позивом на поменуту тачку.

Због двојаког акцента дат је придев *фармацеутиски*. Зар та двојност није могла бити показана на именици?

Од три по гласовном склопу врло блиска глагола два су објашњена (*хитати*, и *хитети* — *хитјети*), док је код трећег пропуштено да се то учини. Међутим, биће читалаца којима глагол *хитати* (= бацити) неће бити сасвим обичан.

Именици *хлев* — *хлијев* посвећено је, с обзиром на њену уско покрајинску употребу и њену застарелост (исп. РЈА) и сувише места у једном правописном речнику савременог књижевног језика. По свој прилици се употребљава само у ијекавском облику.

* * *

У трећу врсту напомена уз Правоп. речник ушло би оно што у њему недостаје, а што би, по моме мишљењу, требало унети. То су поједине речи или облици речи, од чега је понешто споменуто у претходним двома категоријама напомена.

Као примери за чување сугл. *д* испред африкате (*ц*) дата су (у т. 82 б) 1) имена двају места, Забрдац и Бругдац. У Речнику их је требало дати више, да се не би схватило да су то једина (нпр. Арадац, Градац и др.). И правило је требало уопштити, а не везати га само за два назива.

Вујаклија и Клаић се не слажу у називу капе која се данас највише носи: *бере* (береа) или *берети* (берета). Требало је да нам Правопис одговори на то.

Именица *берберин* (као и *касаин* и сл. именице на *-ин*) требало је да уђе у Речник из два разлога: због облика множине и због појаве губљења *ин* и у једнини. Белић је сматрао да ову именицу треба унети.

Поред глаг. именице *болдвѣње* у употреби је и *бдловѣње*, али са нарочитим значењем „одсуство због болести“. Правоп. речник нам не даје никакво објашњење о томе.

Требало је указати читаоцима да ли се придев *босанско-херцеговачки* пише тако и кад означава један појам.

Варијанте појединих речи које су исте вредности дате су обично једна крај друге и везане су везником *и*. Али је то често и испуштено. Такав је случај са глаголима *бројати* и *бројити*, ко и су дати сваки за себе, без довођења у међусобну везу.

Дублети су и *ваш* и *уш*. Њих је требало унети не само као дублете већ и због двојаког облика ген. мн. *вѣши* и *вѣшију*.

Заменице *вѣс* нема на свом месту, а требало ју је дати и упутити на *сав*, уз које се, у загради, налази и *вас*. На тај начин би се поуздано знало да предност има *сав*. (Уз ову није дат ниједан облик а требало је унети генитив због дублета, *свих* и *свију*.) Белић даје оба облика генитива (други у загради).

У неким граматицама налазимо да именица *власѣлин* има двојаку множину: *власѣли* и (збирну именицу) *власѣла*. У Правоп. речнику то није показано.

Скраћеница за нацистичку тајну полицију има код нас колебљив акценат *Гѣсѣајѣ* (или *Гѣсѣајѣ*) и *Гесѣајѣ*. Зато ју је требало унети у Речник.

Многе именице ж. рѣда на *а* којима се основа завршава сугласничким скупом нашле су место у Правоп. речнику, због двојаког (или чак и тројаког) облика ген. множ. Међутим, неке обичне су изостале. Нема нпр. именице *главња*. У Броз-Ивековићеву речнику и код Белића налазимо облик ген. мн. *главѣња*, који је вероватно данас већ застарео, а обичније су варијанте *главњи* и *главња*. Правопис нам је морао дати те облике. (У Речнику налазимо именицу *главњача*, за чије уношење нема никаквог оправдања.)

Међу онима које су изостале, а требало је да уђу, поменимо још *вајра*, *војска*, *сабља*, *смоква*, *црква*.

Није ушло ни *глоб* ни *глобус* иако је требало показати да ли и прва има право на употребу.

Судећи по томе што у Правоп. речнику налазимо само *гласариј* и *гласаријум*, рекло би се да варијанта *гласѣр* не спада у књижевни језик. А она је, како ми се чини, обичнија од прве две.

Глагол *глуивити* везан је за придев *глуї*, а не за *глуїав*, а није ни показано у каквом су међусобном односу ова два придева (нпр. *глуї* и *глуїав* или сл.).

Оно што о глаголу *говјети* стоји у РЈА не слаже се са оним што је дато у Правоп. речнику. Наиме, овде је тај глагол дат само као ијекавски, а у Академијину речнику два су примера од М. Ђ. Милићевића. Имају га и други старији екавски писци (Игњатовић, Сремац).

Нека мушка имена на *-ко* немају на целој територији српско-хрватског језика исти акценат (исп. *Гџко* и *Гџко*, *Рајко* и *Рајко*). И њих је требало унети у Правоп. речник.

Обрађивач III књ. РЈА (Будмани) посветио је придеву *грд* три ступца. То ипак не значи да је овај придев морао ући и у Правоп. речник савременог језика. Међутим, напомена коју је обрађивач дао уз придев да је „ова ријеч обична само у компаративу *грђи*, а замјењује је *грдан*“, што је данас још изразитије, обавезивала је ауторе Правоп. речника да унесу и *грд* и *грдан*, поготово што се оба придева налазе у ранијим правописима и у њима нису потпуно једнако третирани.

И именица *груд* у неким (источним) крајевима је обичнија у облику *грудва*, а обе су варијанте данас равноправне и у књиж. језику. У Речнику их, међутим, нема.

Називи становника места творе се у нашем језику на неколико начина и догађа се да се поједини форманти за ове називе мешају, па се не зна који је прави назив. У новом Правопису та је незгода углавном отклоњена и називи становника већих места ушли су у Правоп. речник. Има их и са двојаким називом (исп. Тузлак и Тузланин, Фочак и Фочанин). Неки су ипак изостали. Нема, нпр., назива становника Добоја, који је специфичан, јер је образован нешто ређим наставком *-лија*. Због тога, а и зато што се чује, изван Добоја, и назив *Добојац*, требало је да у Речнику буде и назив *Добојлија*.

Поред назива *Пећанин*, који се налази и у нашим ранијим правописима и у речницима, требало је унети и назив *Пећанац*, који је данас, рекао бих, обичнији од оног првог (исп. Врањанац, Скопљанац, Пироћанац (поред овога дато је и *Пироћанин*, вероватно из РЈА) и сл.). И *Нишлија* је данас сасвим обично, док је *Нишев-*

љанин необично. Иако се оба назива налазе у правописима и речницима, тешко да ће се данас чути и овај други.

Постојање већег броја назива са завршетком *-чанин* (Шапчанин, Јајчанин, Карловчанин, Крагујевчанин, Травничанин и сл.) учинило је да овај завршетак добије извесну продуктивност. Тако се за становника Бјеловара и Вуковара, поред назива *Бјеловарац* и *Вуковарац* (које дају Вук, РЈА (само први назив) и Боранић), могу чути и називи *Бјеловарчанин* и *Вуковарчанин*. (Овоме је могао допринети и назив *Загребчанин*.)

Познато је да се човек из Дубровника назива *Дубровчанин*, а жена из Дубровника је *Дубровчанка*. Поред овога чује се и *Дубровкиња*. Међутим, назив за мушкарца је ушао у Речник, док онај за жену није, иако би за то било више разлога. Поготово кад су унесени називи за жене код којих нема колебања (Београђанка и сл.).

За придев *дугачак* дат је у Речнику комп. *дужи* и *дуљи*. Природније би било да је дат и основни облик од којег је настао овај придев као деминутив, па се током времена изједначио с њим у значењу, тј. *дуг* = *дугачак*. Тада би и облици компаратива били схватљивији, а овако као да лебде у ваздуху, јер је просечном читаоцу тешко да повеже комп. *дужи* и *дуљи* са позитивом *дугачак*.

Глагол *загрисити* упућен је, у погледу облика и акцента, на тип *изгрисити*. Према томе, трп. прид. би био двојак: *загрисен* и *загрисен*. Међутим, све више продира, не само у говору, већ и код писаца, као прави придев облик *загрижен* (у значењу: нетрпељив, огорчен и сл.). У Правоп. речнику нема никаквог става према овом облику, који је, међутим, јако учвршћен у језичком осећању многих људи.

О глаголу *засијати* писано је у нашој стручној штампи⁵ а посебно се о њему говори и у граматицама⁶, због двојаког облика презента: по VIII (Белићевој) врсти — *засијм*, и по II — *засијем*. Иако се овај други облик сматра некњижевним, требало је, с обзиром на његову велику распрострањеност, на то и указати. Овако, читаоцу остаје да нагађа који је облик презента правилан.

⁵ Наш језик I (1950), стр. 258.

⁶ М. Стевановић, Граматика, 1954, стр. 287.

Одступања од промене по II палатализацији код именица ж. рода на *a* детаљно су разрађена у Правоп. правилима, а у Речнику су дати многи примери. Али и ту има доста пропуста. Тако су нпр. од географских имена ушли називи чак и неких села (исп. *Војка* — и у Правилима и у Речнику), а нема назива многих значајнијих места (Зеленика, Ечка, Чока, Струга, Црвенка и др.).

Ово последње географско име карактеристично је и по томе што по пореклу припада заједничким именицама које су обухваћене у т. 65 а) 10) Правоп. правила, где стоји да „именице које означавају какво својство не подносе промену у дат. и лок. једн.“ То значи да постоји засебна категорија географских имена, у којима се велари не мењају испред *i* јер су то по пореклу заједничке именице у којих се таква промена не врши (Црвенка, Руменка и сл.).

Није јасно зашто уз мушка имена на *-ица* није стављен и облик вокатива, јер, као што је познато, ова имена имају у неким говорима, под утицајем женских имена истог типа, у том падежу наставак *e* (Ивице, Грујице) поред књижевног наставка *-а*. То констатује и поменута загребачка граматика и на тај начин санкционише овај облик, односно пушта га на мала врата у књижевни језик, на западу наше језичке територије. Зато је било неопходно да облик вокатива буде дат уз ова имена да би онај ко у своме језичком осећању има вок. *Ивице, Грујице* и сл. могао из Правописа бити обавештен да ли је и тај облик књижевни, или своје језичко осећање мора прилагодити књижевној норми и навикавати се на облик вокатива *Ивица, Грујица* и сл.

Већина глагола који се у презенту колебају између V и VI (Белићеве) врсте (нпр. *гибати* — *гибам* и *гибљем*) налазе се у Правоп. речнику. Унесени су и готово сви имперфективни глаголи изведени од свршених глагола сложених са *звати* (дозивати — *дозивам* и *дозивљем*, називати, одзивати се, прозивати итд.). Недостаје само глагол *изазивати*. То не би било ништа необично јер су такве омашке увек могуће. Међутим, овај се глагол налази у Белићеву Правопису и то је само један од већег броја случајева да су речи које се налазе код Белића и које треба да уђу у правопис испуштене у нашем новом Правопису.

Уношењем глагола *излазити* знали бисмо на чему смо, с обзиром на чињеницу да код Белића стоји: *излазити* — *изалазити*

= изилазити, док је, међутим, Вук давао предност оном првом упућујући остала два на први облик.

Облици пом. глагола *јесам* нису дати ни засебно, а ни код глагола *бићи*. (Тамо налазимо *будући* м. *будући*, вероватно као омашку.)

Именицу *кокош* требало је унети због двојаког облика ген. мн. (кокоши и кокошију), као што је то учињено са именицом *коси*. Прва именица се налази у Белићеву Правопису.

Белић је унео и глагол *кренути*, са двојаким обликом аориста, *крéнух* и *крéтох*. У новом Правопису овај глагол недостаје.

Глаголу *крáвисти* Белић је дао оба значења: прелазно — чинити што крвавим — и непрелазно — губити крв. У стручној штампани писано је у два маха о овоме глаголу и утврђено да се за друго значење, непрелазно, употребљава чешће нова варијанта *крвари*⁷. Нови Правопис би морао о томе имати своје гледиште.

Код наших старијих писаца (Глишића, нпр.) налазимо придев *љуцки*. Није ли требало да овај неправилни облик придева уђе у Правоп. речник, са упозорењем: не, него људски. (Белић је на неправилност облика *љуцки* указао уз правилну форму.)

Именица *маји* својом променом одударара знатно од системе, па се аналогично према акузативу све чешће чује и у ном. јд. облик *мајер*. Исти је случај и са именицом *кћи*. Међутим, код ове друге је упозорено на тај некњижевни облик ном. (*кћер* в. *кћи*), а код прве то није учињено.

Има довољно разлога да у Правоп. речнику буду именице *минути* и *секунд*, одн. *минути* и *секунда*, јер имају два облика, одн. два рода. Белић има *минути*, а Боранић *минути(а)*, али *секунда*, док у Р-К речнику налазимо *секунд* и *секунда*.

И Боранић и Белић су сматрали да придев *мрк*, са обликом компаратива, треба унети у правопис. Овај нови га је испустио.

Исто вреди и за именицу *муслиман* (акцент множине је колебљив).

Правопис нам не каже да ли се поред *мужев* може употребљавати и *мужевлев*.

Прилог *нагодину* (тј. догодине, идуће године) обичан је у народном говору и требало га је унети због начина писања.

⁷ Наш језик, књ. I (1950), стр. 67. и књ. X (1960), стр. 279—283.

Правоп. речник треба да нам одговори на питање: Да ли *најасџивајџи* (као што је у Б-И речнику или код Белића) или *најасџивајџи* (као што налазимо у РЈА)?

Партикула *зи* нарочито је чврсто прирасла уз неке заменичке облике ж. рода (нпр. *њојзи*), одн. урасла у њих (исп. *њезин*). И Белић и Боранић су нам рекли да је *њен* и *њезин* равноправно у књижевном језику, док за други случај Боранић даје предност *њој*, а Белић не каже ништа. У садашњем Правопису нема ниједне од ових заменица.

Глаголи *обáлиџи* и *дбалиџи* имају различит акценат и етимологију и то је довољан разлог да се нађу у Правоп. речнику. Оном другом који је деноминативан, близак је деадјективни глагол *обалавиџи*, којег такође нема у Речнику. Било би интересантно знати да ли би и овај глагол био објашњен као и неки други деадјективни глаголи изведени од придева на *-ав* (облесавити, оглупавити, огуравити, оћелавити, оћоравити, оћосавити и сл.), код којих је дато једнообразно тумачење: „учинити онаквим што значи придев“ (тј. учинити блесавим, глупавим итд.) и „постати онакав што значи придев“ (тј. постати блесав, глупав итд.). Тешко је прихватити овакво униформисано објашњење значења свих ових глагола. Да ли *облесавиџи* (и *йоблесавиџи*, које је на исти начин објашњено) има и прелазно значење („учинити (кога) блесавим“, или само непрелазно („постати блесав“)? Наше језичко осећање упуђује на ово друго, али нас оно може и преварити. Поузданији одговор на ово питање могао би нам дати неки описни речник савременог језика који за значење речи даје и потврде из писаца, а како таквог речника још немамо, онда речничка грађа наших академија и наших матица. Осим тога, питање ових глагола захтева детаљније испитивање и анализу, а то остављамо за другу прилику.

Глагол *огрезнуџи* има двојак облике аориста, рад. придева и прил. прошлог (огрезнух и огрезох) и то је требало регистровати у Правоп. речнику, поготово кад се налази у другим правописним речницима (Белићеву, нпр.).

Узвизи су категорија речи о којој би правопис могао нешто рећи, нпр. о односу између почетног *о* и *х* у узвизима: *о*, *ој*, *ој* и сл. и: *хо*, *хој*, *хой* и сл., о начину писања и акценту сложених узвика, нпр. (*х*)*дй-цуй*, (*х*)*дйа-цуйа*, *хорук* и сл. У нашем Правоп.

речнику нема ниједног узвика, иако се могу наћи у другим речницима (Белић: хој, Р-К: ој и хој, оп (оп-цуп) и хѡп и др.)

У административном језику често се употребљава израз *на основу* и *на основи*, али се људи колебају између једног и другог. Кад би у Правопису нашли да је *основ* и *основа* дублет, колебања не би било. Код Боранића су то могли наћи.

Исти је случај и са именицом *јорез(а)*, коју налазимо у двојаком облику код Белића.

Може се сматрати омашком што је уз глагол *јаднуџи* додато, у загради, „исп. и пасти“, а глагола *јасџи* уопште нема у Речнику. Али из овакве напомене произилази закључак да је *јаднуџи* изједначено са *јасџи*, што никако не може бити. Предност је требало дати облику *јасџи*, као што је то учињено у РЈА и Б-И речнику, упућивањем на обичнију форму инфинитива (падути в. пасти). Белић и Боранић су поред *јасџи* дали у загради *јаднуџи*, означивши тако ову форму инфинитива као мање обичну. Обојица су пропустили да *јаднуџи* упуте на *јасџи*.

Вук је забележио два изговора именице *писар* (пѣсар и пѣсѣр). Исто то налазимо и у Броз-Ивековићеву речнику. РЈА даје само други облик (пѣсар, пѣсѣра). Оба изговора живе и данас. Међутим, ове речи нема у Правоп. речнику. Ипак, из присвојног придева, који је дат у четири варијанте, са *-ов* и *-ев* и са двојаким акцентом, могу се реконструисати и оба изговора именице.

Глагол *јогинуџи* требало је унети због двојаког облика аориста.

Код глагола *јодвергнуџи* недостају облик рад. прид. *јодвергнуо* (има само *јодвергао*). Недостаје и облик трп. придева. Свакако је обичнији облик *јодвергнуџ*, али се код писаца сусреће и *јодвержен* (код Андрића нпр.).

Познато је да је од глагола *јознавати* поред правилног облика презента *јознајем* у западним крајевима врло распрострањен и облик *јознам*, тако да је Боранић сматрао потребним да у своме Правопису укаже на неправилност тога облика. Осим тога, на целој територији српскохрватског језика врло је чест аналошки облик глаг. прилога сад. *јознавајући* (према глаголима са односом -авати: -авам: -авају), који је, узгред речено, готово сасвим потиснуо онај правилни *јознајући*. Постоји дакле више разлога да овај глагол уђе у Правопис (има га и Белић), тим пре што су унесе-

ни слични сложени глаголи код којих у презенту нема колебања, као што су *йфизнаваџи*, *уйознаваџи* и др.

Однос свршености и несвршености дат је у пару глагола *йрснауџи* : *йрскаџи*. Тај исти однос, међутим, није показан код глагола који се разликују само по акценту, *йрснауџи* : *йрскаџи*, већ је дат само глагол свршеног вида, заједно са оним другим свршеним глаголом.

Не би било сувишно да је у Речник ушла именица *йуце*, због свог облика ген. мн. (Код Белића тај облик гласи *йуџи дџа*.) И именицу *срце* је требало унети, због истог падежа.

Правопис нам је остао дужан објашњења како гласи придев од именице *раж* (ражан, ражен, ражев?).

Испуштена је и именица *соџона*, иако има два акцента (сџтона и соџона) и два облика (сотона и сатана).

И именица *свеџац* је неправедно изостављена. (Налази се у оба ранија правописа.)

Глагол *конценџирисаџи* — *конценџираџи* убраја се у двовидске глаголе. Али како код њега преовлађује имперфективност, у саобраћајном језику је, по угледу на наше глаголе, начињен свршени глагол *сконценџирисаџи* — *сконценџираџи*. Иде ли он у књижевни језик?

Да би се означило да ли је нешто (неко јело) више или мање слано, употребиће се компаратив придева *слан*. Овај придев припада типу једносложних придева који компаратив граде наставком *-ји*. Међутим, често се у говору чује компаратив *сланији*. Зато је Белић и нагласио да је „комп. сланџи, -а, -е (непр. сланији)“. Да ли је и сада тако, требало је да нам на то одговори Правоп. речник. (У Стевановићевој граматици налазимо пример „Морска вода је сланија од језерске“ — I изд. 1951, стр. 96.)

Правила о састављеном и растављеном писању речи разликују се од оних у ранијим правописима. И стручњаку је понекад тешко да их правилно примени, а камоли нестручњаку. Зато је велика већина случајева састављеног и одвојеног писања унесена у Речник. Ипак, неки недостају. Треба ли писати *сногу* (нпр. јести сногу, тј. стојећи) или *с ногу*? Да ли је *на џо* или *наџо* (Нато он рече), *на шџо* или *нашџо*. (Нашто ће му то?) и сл.?

У говорима у којима је обичније *сџасџи* него *сџасџи* (Правопис је, оправдано, унео оба облика инфинитива) доста је

распрострањен и итеративни глагол *сишавати*, са јотованим сугласником као и код осталих глагола изведених од глагола на *-иши* (оглашавати, украшавати и сл.). У Правоп. речнику не стоји да ли овај облик стоји напореда са *сишавати* или не стоји (у књижевном језику).

Ако у Правоп. речнику налазимо именицу *сиол*, а нема, у истом значењу (*sexus*), именице *иол*, која је на једном делу територије српскохрв. језика обичнија од оне прве, помислићемо да је Правопис прихватио само прву варијанту. А тако сигурно није, већ је и то један од пропуста овога Речника.

Поред имперфективног глагола *сијајати* (дијалекатско *сиојајати*, презент *сијојим*) требало је унети и итеративни глагол истога гласовног склопа *сијдјати* (през. *стајем*), изведен према *сијдиши*. Поготово када оба глагола налазимо у другим речницима (РЈА и Б-И), а Белић је посебно указао на разлику међу њима.

Именица *сиановнишиво* несумњиво има двојак акценат, као и именица *сиановник*, од које је изведена, а који се ипак не подудара са акценом именице. Поред основне именице и придева требало је унети и поменути изведену именицу (као што је учињено у односу *чиновник*: *чиновнишиво*).

И глагол *стиснути* улази у ону категорију глагола III (Белићеве) врсте који двојачко граде облике од инфинитивне основе (све или само неке), са *-ну-* и без њега (*стиснух* и *стискох*), и зато га је требало укључити у Речник.

Придев *сирог* неједнако је третиран у два ранија правописа: Белић је толерисао и копм. *сирожији*, а Боранић је дао само *сирожи*. То је довољан разлог да се овај придев нађе у новом Правопису, што је, међутим, пропуштено.

У оба ранија правописа налазимо дублете *сиуб* и *сиуи*. У новом је то испуштено.

Добро је што је дато упозорење да је *срваши* неправилно и да треба *срваши*. А пропуштено је да се и овај правилни облик унесе на своје место. Исто то требало је учинити и са глаголом *обрваши*.

Глагол *ишужити* поред двојаког значења са различитом рекцијом, „тужити кога“ и „тужити за ким“, тј. „подносити тужбу“ и „жалити“, има и двојак облик презента (*ишужим* и *ишужим*). У Б-И речнику ова два глагола су дата одвојено, са већим бројем

примера, унео их је и Белић у свој Правопис, а у новом Правопису их не налазимо.

Глагол *узимаши* има код Белића двојак презент, по V и VI врсти, *узимам* и *узимљем*; Боранић даје само први облик. То је довољан разлог да уђе и у нови Правопис.

Упитна заменица за ствари, предмете има у књиж. језику двојак облик, *шша* и *шио*, као последицу неуједначености у говорима. Из Правоп. речника се то не види.

Поред *Херцеговљанин* требало је дати и *Херцеговљанка*.

Познато је да је код мушких именица на очврсли палатал у неким говорима књижевни облик вокатива на у потиснут од аналошког облика на *е*. Белић је, дајући једно такво име, у загради оставио и овај други облик, тј. „Милошу (Милоше)“. У Правоп. Речнику нема ниједног од тих имена, а требало их је дати сва, поготово јер су малобројна (Драгош, Јагош, Милош, Радош, Урош и још које).

* * *

Поред раније поменутих сувишних речи (нпр. именица на -бст), додајемо још неке.

Да ли је било потребно да у Речник уђе именица *жељешце*, као демин. од жељезо, и то само у ијекав. облику? Ко (данас) употребљава ту реч? Или је нађена у неком речнику?

Да би читаоци разумели значење именице *зилџија*, дата је уз њу и дефиниција „који израђује зиле“. (Боље би било „занатлија који...“ или „човек који...“) А шта су *зиле*? То многи читаоци неће знати. Уосталом, циједној од ових речи није место у Правоп. речнику.

Онај који честита може се назвати *честийшалац*. Ту реч налазимо у Правоп. речнику. У РЈА уз ову именицу стоји напомена „само у рјечницима Белину и Стулићеву“. И за постојање именице *честийшач* има вероватноће. А да ли су те две именице живе данас у делима писаца и у говору? Трећа варијанта је *честийшар*, и именица ж. рода *честийшарка* (уз прве две нема именице ж. рода).

* * *

Све ово што је напред изложено показује да у Правоп. речнику има знатних пропуста, више него што би их смело бити.

А то нам намеће нека питања, од којих треба истаћи ова два: прво, да ли је ово био прави тренутак за израду правописног речника оваквог обима, и друго, шта је служило као база при изради овог Правописног речника.

Пођимо од другог питања.

У Извештају Матице српске за 1960. год. стоји да је „питање израде правописног речника решено на тај начин што је од Хрватског филолошког друштва у Загребу преузет прикупљени речнички материјал и допуњен материјалом постојећих правописних речника“.

Какав је био тај речнички материјал, о томе се ништа не говори у поменутом Извештају. Да ли је он могао послужити као база за израду *правописног* речника? По резултату то се не би могло рећи.

Карактеристичан је други део поменутог цитата из Извештаја, који говори о допуњавању материјалом из постојећих правописних речника. У овом приказу наведен је знатан број примера, оних карактеристичнијих, који очигледно показују да су при изради Правописног речника оба наша ранија правописа била у мањој или већој мери запостављена, Белићев више него Боранићев, што је разумљиво кад се има у виду обим и принципи по којима су рађени речници у тим правописима. По коме критерију поједине речи из Белићева речника, чији је број знатан, нису ушле и у нови Правописни речник кад је овај по обиму два пута већи од Белићева? Само за неке од њих нашло би се оправдање, али за већину не. Аутор тога речника, покојни А. Белић, имао је за собом дугогодишње искуство на изради правописа, његови помагачи у изради речника данас већ представљају врло значајна имена у нашој науци о језику, а и сам Речник је у пракси проверен и положио је испит.

Један од врло важних фактора у изради речника, било којег, јесте време. Рад на изради Правописа трајао је несразмерно дужи од рада на Правописном речнику. Да би се један речнички материјал који је рађен у неку другу сврху (ово се може са много вероватноће претпоставити већ на основу саме чињенице што је материјал био припремљен) прилагодио новој намени, потребно је много више времена него што су га имали приређивачи његови. Очигледно је нпр. да допуњавање грађом из постојећих правописа није систематски урађено (за то има исувише доказа).

У поменутом Извештају Матице српске помиње се да су „на X састанку одређени принципи којих се редакција има држати (мисли се на редакцију Речника — СМ), нарочито су утврђена правила о акцентуацији“.

Тешко је спроводити одређене принципе у преради једног речника, то је много лакше у речнику који почиње да се ради. Из напред изложеног материјала види се да у многим питањима нема одређеног принципа, ни у акцентуацији, на којој је био нарочити нагласак у одлуци Правописне комисије.

Принципи које је Правописна комисија одредила за израду речника требало би да једнако вреде за оба речника: за онај у великом издању као и за онај у школском издању. А није тако.

Неједнак им је нпр. однос према дублетима.

У школском издању већ у првој тачки каже се да су „речи које стоје уз другу или су повезане знаком једнакости или везником и једнако ваљане“.

У великом издању такве напомене нема иако има доста повезивања везником и.

Али није та разлика само формалне природе, у напоменама, већ је она стварна, у примени.

Узмимо као пример глаголе који се колебају између I и III (Белићеве) врсте, без *-ну-* у инфинитиву и са овим наставком основе у том облику. У шк. издању их нема много, али су сви они дати друкчије него у великом издању (в. о томе напред). Тако имамо у школском издању: врћи, вргнем; дићи (дигнути), дигнем; пући и пукнути, пукнем; стићи и стигнути, стигнем; црћи и цркнути, цркнем и сл., док је у великом издању код свих ових (и других сличних) глагола предност дата глаголу на *-ну-* са упућивањем: врћи в. вргнути, дићи в. дигнути итд., а код друге варијанте је прва у загради, тј. вргнути (врћи), и тамо су дати облици.

У великом издању се код именица м. рода на очврсли непчани сугласник нарочито инсистира на облику инстр. јд. (нпр. ковач... инстр. — ачем, не -ачом). У школском издању тога нема ни код једне од ових именица.

Напред је већ указано на то да у уношењу у Речник облика дат. и лок. јд. именица ж. рода на *-а* са веларом у основи није било система. У школском издању дате су именице са сугл. скупом код којих је велар неизмењен (нпр. патка — патки, мачка —

мачки, тачка — тачки), док нпр. уз именицу *јабука* облик ових падежа није споменут. У овом издању налазимо именице *двоцевка* и *једноцевка*, али за разлику од великог издања, уз прву је дат облик дат. лок. *двоцевки*, а уз другу ништа. (И у Правоп. правилима има у третирању овог питања разлике између великог и шк. издања.)

Оваквих разлика између једног и другог речника има доста. Поменућу још неке и то само код оних речи о којима је говорено напред, указујући на оно што има у шк. издању, а што је друкчије или је испуштено у оном великом.

Глагол *врћи* дат је само у том облику (врћи — вршем).

Глагол *дрети* има презент *дерем*, а *икаши* само *икам*, према *храмаши* стоји само *храмљем*, а према *шејашти* само *шећем*.

У шк. издању налазимо придеве *грд* и *грдан*, комп. *грђи*, затим *дуг* и *дугачак*, са компаративом само уз први, *сиџог* са комп. *сиџожи*, заменицу *њен* и *њезин*, именице (напореда) *јагње* и *јање*, *йол* и *сиол*, *сиџуб* и *сиџуй*, глагол *йознаваши*, са презентом *йознајем* итд.

Дублетни облик презента глагола *бдети* — *бдим* и *бдијем* и у шк. издању ближи је стварном стању у језику него само један тај облик — *бдим* — у великом издању. Једино се можемо запитати да ли је двојаки презент подједнако обичан у оба књижевна наречја. Сличну појаву двострукости имамо код глагола *зрети* и *врети*, углавном у ијекавском наречју, што је такође требало узети у обзир при изради правоп. речника. О томе је писано и у стручној штамп⁸.

И још једна разлика између два правописна речника.

Познато је да у погледу аналогичног (подновљеног) јотовања, нарочито у трпном придеву, постоји знатно разлика између говорног и књижевног језика, а и територијалне разлике су знатне. Зато се чешће мора погледати у Правопис да би се знало шта је у књижевном језику. Међутим, и ту има неслагања између два издања, великог и школског.

Напред је већ поменуто неслагање у само једном речнику, великом, у облику трпног придева глагола *брсишши* и *обрсишши*. У шк. издању налазимо глаг. именицу *брићење*, што значи да за трп. придев треба претпоставити само један облик — *брићен*. Од *навесишши* у великом издању је само *навешћен*, а у школском *навешћен* и *навешћен*, од *наговесишши* у првом само *наговешћен*,

⁸ В. Наш језик VIII (1957), стр. 28.

у другом *наговешџен* и *наговешћен*, од *ујросијиши* — у првом *ујрошиен* и *ујрошићен*, у другом само *ујрошићен*.

Само за себе, дато у једном правописном речнику, ово се не би могло сматрати озбиљним пропустом, чак ни пропустом уопште јер је у овом облику ове категорије колебање заиста знатно. Пропуст је у томе што разлике постоје у два издања истог правописа која треба да се разликују само по обиму. Док ће нпр. наставник српскохрватског језика тврдити, на основу материјала из великог правописа, да је равноправно *ујрошиен* и *ујрошићен*, њега ће пред ученицима демантовати школско издање, којим се ученици служе и у коме ће наћи само *ујрошићен*.

А сад да се вратимо на прво од два постављена питања: да ли је ово био прави тренутак за израду правописног речника оваквог обима?

За израду доброг правописног речника потребно је имати савремени описни речник књижевног језика, са примерима из писаца, из којег бисмо видели које су речи у употреби, које варијанте преовлађују, који облици су обичнији. Све бисмо имали осим акцента. А ми таквог речника још немамо. Тек за коју годину, кад буде завршен Речник двеју Матица, биће створена основа за правописни речник и тада ће се моћи приступити изради другог издања Правописа, одн. Правописног речника.

Да споменемо још један важан фактор који је био значајан при изради правописа.

Кратки рокови су се негативно одражавали на многим пословима. И овде се, на Правописном речнику, брзина у раду знатно одразила на квалитету. Ако је израда правописа морала бити поверена групи најистакнутијих стручњака, који су били у могућности да се само повремено састају (на штету свог редовног посла), рад на правописном речнику требало је поверити одређеном колективу, а тај би рад прегледала и одобрила Правописна комисија. Чланови тог колектива били би у сталном контакту, и за израду речника имали би много више времена. Тај фактор, тј. време, у овом је послу врло значајан. У припремању другог издања о томе се мора водити рачуна. А да већ треба помишљати на друго издање, то, мислим, није спорно.